

Радмила Зотовић*

СИМБОЛИЧНА ПРЕСТАВА ОРФЕЈЕВОГ КУЛТА НА ДРШЦИ ПАТЕРЕ ИЗ
ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

АПСТРАКТ:

У раду се расправља о симболичним представама на дршци бронзане патере из збирке Музеја града Београда. У средишту композиције је бик, са страна су барске птице, а испред бика је недовољно јасно очуван приказ животиње, за коју аутор рада претпоставља да је зец. Аутор сматра да представљене животиње симболизују сцене из Орфејевог култа, и то на основу рељефа са надгробних споменика, на којима је приказан Орфеј како свира, окружен разним животињама, међу којима и биком, барским птицама и другим.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Римски период, иајера, симболи, представе животиња, зајробни животи, религија, Орфеј.

У збирци античке бронзе, Музеј града Београда поседује изузетно интересантну дршку бронзане патере (сл. 1). Овај примерак својевремено је објављен,¹ али није детаљно обрађен.² У хронолошком и типолошком смислу, патера је опредељена у крај II и у III век, у тип 152, према Егерсу.³ Како је публиковано у каталогу, дршка је нађена у Земуну, на локалитету Клисине. Дужине је 8,4 cm, а ширине 2,5 cm. Животиње представљене на њој описане су као лабудови, тј. њихове главе, на крајевима

дршке, а између њих је бик, чија је глава одбијена, и гуска поред њега (сл. 2).⁴

На средини дршке заиста је представљен бик, али се детаљнијим посматрањем представе лабудова, а нарочито гуске, можда могу довести у питање. Тема нашег рада управо и јесу симболичне представе животиња на дршци ове бронзане патере, као и њен култни значај. Да ли су на ивичним странама заиста представљени лабудови или нека врста барских птица мање је значајно питање, тим пре што се могу наћи аналогije на

* др Радмила Зотовић, археолог, Археолошки институт, Београд.

1 Крунић С., Бронзано посуђе, у: *Анџичка бронза Синигунума*, Београд 1997, 162, 178, бр. 264.

2 Захваљујем се колегиници др Славици Крунић што

ми је изашла у сусрет и омогућила да детаљно обрадим ову дршку.

3 Крунић С., *op. cit.*, 162, нап. 19.

4 *Ibid.*, 178, к. бр. 264.

Слика 1. Дршка патере
Fig. 1 Handle of the patera

сребрним патерама са дршкама које се завршавају лабудовим главама.⁵ Централна фигура на дршци несумњиво представља бика, али је питање да ли је испред његових предњих ногу приказана гуска. На основу прилично „избледеле слике“, можда се ради о некој животињи у скоку, зецу или псу, која се пропиње ка бику. Иако је представа доста нејасна и не може се претпоставити како је, осим главе бика, изгледао њен горњи део, ипак се може помишљати да се ради о једној од ових животиња, тим пре што су као религиозно-симболични мотиви веома често приказиване на луксузном керамичком посуђу, а у дубљем религиозно-култном и симболичном смислу, и на надгробним споменицима.

Тако су, нпр., на луксузном посуђу веома честе представе животиња у трку, међу којима су готово редовно пас и зец. О омиљености овог мотива говори и његово преузимање у локалној продукцији тера сигилате типа *Viminacium–Margum*,⁶ чија се производња нарочито шири и која се пласира на тржиште крајем II и почетком III века. Релефне представе пса или зеца на надгробним споменицима, као што је већ речено, имају дубље религиозно-филозофско значење. Ове животиње су понекад представљене заједно, у сценама лова, тј. коњаника у пратњи пса који јури и хвата зеца, као што је на саркофагу из Виминацијума.⁷ Редуковане сцене лова, са нешто модификованом, али у суштини идентичном

5 Поповић И., Почети локалне производње сребрног посуђа у Горњој Мезији, у: *Радионице и ковнице сребра*, Београд 1995, 155, сл. 1, 2, 11, 12, 20–22.

6 Nikolić-Đorđević S., *Antička keramika Singidunuma, Singidunum 2*, Beograd 2000, 109–110.

7 Вулић Н., Антички споменици наше земље, *Споменик ХСVIII*, Београд 1941–48, 147–149, бр. 317; Јовановић А., *Опреди из античкој култури и иконографије*, Београд 2007, 126, сл. 17.2.

Слика 2. Дршка патере, детаљ
Fig. 2 Handle of the patera, close view

религиозно-симболичном поруком, налазимо на тзв. „гробним“ статуама. Такве представе, које су највероватније биле део гробних целина, можда типа *area maceria cincta*, изведене су као статуе покојника који у рукама држи зеца или поред чијих ногу су представљени зец и пас.⁸ Но, без обзира на то о каквој се сцени лова на зеца ради, она увек има исти религиозно-симболични значај. Одроз је апотеозе, хероизираниог покојника или његове врлине за живота, која се одражава преко његовог учешћа у лову на зеца, што се у то време сматрало херојском врлином.⁹ Посматрајући издвојено пса и зеца, може се рећи да ове две животиње

увек означавају идеју загробног живота, врлине, радости или уживања. У том смислу, пас можда има више симболично-фигурални карактер, с обзиром да је на представама његова „самостална“ појава ређа. Углавном се јавља као пратилац коњаника у представама тзв. трачког коњаника или хероизираниог покојника, без присуства других животиња, зеца или змије. С друге стране, сам зец је симбол хитрости, брзине, али свакако и радости.¹⁰ Он представља и најаву лепше и радосније сутрашњице, плодности, радосне и безбрижне игре, а понекад се приноси и као жртвена животиња.¹¹ Осим тога, јавља се и у редукованим сценама лова,

8 *Ibid.*, 125, сл. 17.1; Dautova-Ruševljan V., *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Novi Sad 1983, T. 7/1.

9 Јовановић А., *op. cit.*, 128, 129, сл. 17.3 и 17.4.

10 *Ibid.*, 128, 129; Opermann M., *Die Plastische Ausstattung von Heiligtümern des Thrakischen Reiters im Territorium von Philippopolis (Plovdiv)*, u: *Akti VIII Međunarodnog*

kolokvija o problemima rimskog provincijalnog umetničkog stvaralaštva, Zagreb 2005, 355, Abb. 4.

11 Сетимо се само да и у данашње време зец представља чест симбол на честиткама за Ускрс или на ускршњим сличицама за фарбана јаја, где означава свеprisутну радост ускршњег празника.

где су присутни само пас и зец, а у којима се може препознати идеја повезивања покојника са Орионом, најврснијим ловцем, који се уздигао међу звезда.¹²

У оквиру наше теме, без обзира на то да ли се ради о псу или о зецу, чини се да сцена приказана на дршци патере нема директну везу са религиозно-симболичном представом хероизма, односно апотеозе покојника. На ту идеју наводе нас представе бика и барских птица или лабудова. Као симбол плодности и жртвена животиња, не само приликом приношења на олтар боговима већ и као мирна, трпељива, снажна, темељна и изузетно марвена животиња, бик означава вечити принос боговима. Можда је стога и представљан у сценама орања,¹³ које не осликавају само свакодневни живот него и принос жртве боговима преко рада као врлине, док бик означава плодност, а можда и човековог садруга и сапатника. Чини се, такође, да бик овде није у директној вези са Митриним култом, чији је „најдиректнији“ симбол.

Стога се за тренутак вратимо на везу између сцена лова и фриза са животињама. Фриз са животињама углавном се јавља на надгробним споменицима, и то између рељефног и натписног поља, а нарочито је чест у римској

Панонији.¹⁴ С обзиром на омиљеност сцене лова са ловцем на овим просторима, и представа животиња често се сматра сценом лова без присуства ловца. Од „праве“ сцене лова разликује се не само по томе што није приказан ловац, тј. хероизирани покојник на коњу, него и по томе што нису представљени искључиво пас и зец или пас и нека друга животиња, већ то могу бити различите животиње, као што су јелени и козорози, медведи, дивље свиње, па чак и коњи и лавови. Колико су такве сцене биле популарне у провинцији Панонији показује и податак да се усамљена појава представе лова на дивљу свињу у источном делу римске провинције Далмације сматра утицајем управо из Паноније,¹⁵ као и сличне сцене на кутијама за накит у провинцији Панонији.¹⁶ Али, без обзира на то о каквим сценама лова или о каквом фризу са животињама се ради, остаје чињеница да су пас и зец најчешће приказиване животиње на њима. О омиљености ове две животиње говори и њихова појава на зооморфним фибулама.¹⁷

Представа животиња на дршци патере из Земуна и њено симболично значење немају директну везу са сценама лова или са преузетим фризом са животињама, који се, како смо видели,

12 Јовановић А., *op. cit.*, 128.

13 Зотовић М., Антички споменици и предмети са локалитета Коловрат код Пријепоља, у: *Рашка баштина* 1, Краљево 1975, 181, бр. 17, сл. 10 и 11.

14 Јовановић А., *op. cit.*, 128; Даутова-Рушевљан В., Прилог проучавању сцена лова на споменицима провинције Паноније, *Раг Музеја Војводине* 39, Нови Сад 1997, Т. II, 3–4.

15 Паћ К., Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije, *Glasnik Zemaljskog muzeja* XII, Sarajevo 1907, 451–452, br. 39, sl. 45 i 46; Зотовић Р., *Римски надгробни споменици источног дела провинције Далмације*, Ужице 1995, 107–108, бр. 32.

16 Даутова-Рушевљан В., *op. cit.*, 103, 104.

17 Војовић Д., *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd 1983, Т. XXX, 291.

могу јављати и на предметима за свакодневну употребу. Ово нам се чини и стога што су поред пса и зеца присутни бик и барске птице или лабудови, којих иначе нема у сценама лова. Да бисмо повезали појаву свих ових животиња, од којих се свака појединачно односи на различите култове (бик – Митра, зец – Орион, па чак и Артемида и Дијана, тј. Луна,¹⁸ пас – подземни свет мрачног Хада), морамо се осврнути на мит о Орфеју. На то нас наводи надгробни споменик из Птуја, на коме је представљен Орфеј окружен различитим животињама, између осталих и барском птицом у фризу изнад њега, и барским птицама и различитим животињама, међу којима је и бик, у рељефном фризу испод.¹⁹ Орфеј, чувени митски певач, свирач и песник, свирао је и певао песме са толиком чудотворном снагом да су се животиње окупљале око њега, рибе искакале из река, а птице кружиле око његове главе.²⁰ Његова песма и музика победила је све мрачне силе подземног света када је требало да изведе Еуридику на светлост дана. Орфеј је повезан и са Аполоном, који му је поклонили своју лиру. Орфичари су веровали да душа због греха лута, али се екстазом, аскетизмом и иницијацијом чисти и

враћа на небо.²¹ Овај мит нарочито је био раширен у Тракији, можда и стога што је Орфејев отац, по предању, био Трачанин и што је тамо дуго боравио.²² Пошто се мотиви из мита о Орфеју не јављају само на надгробним споменицима већ и на предметима за култну и свакодневну употребу, сматрамо да и у приказу животиња на дршци патере из Земуна треба тражити сцену везану за овај мит. Сасвим је могуће да је патера имала и другу, наспрамно постављену дршку и да је, као таква, служила у култне сврхе. Да су патере биле део култне „опреме“ потврђује и налаз култног бронзаног посуђа из Устиколине,²³ као и представе на надгробним споменицима.²⁴

Посебно је питање шта је могло бити представљено на другој дршци ове патере (можда Орфеј како свира?).

У сваком случају, сматрамо да је бронзана патера из збирке Музеја града Београда коришћена у култне сврхе, односно као обредно посуђе за култне радње везане за сахрањивање и приношење жртве приликом сахрана, а да животиње представљене на њеној дршци симболизују сцену из Орфејевог култа.

18 Јовановић А., *op. cit.*, 131.

19 Cambi N., *Funerary Monuments from Dalmatia, Istria, and the Croatian Part of Pannonia*, u: *Akti VIII Međunarodnog kolokvija o problemima rimskog provincijalnog umjetničkog stvaralaštva*, Zagreb 2005, 21, fig. 12.

20 Срејовић Д., Цермановић-Кузмановић А., *Речник јрчке и римске митологије*, Београд 1979, 310–311.

21 *Ibid.*, 311.

22 Рабадџиев К., Орфей в изобразителни паметници от Тракия, у: *Studia in honorem Liubae Ognenova-Marinova*, Велико Трново 2005, 72–79.

23 Paškvalin V., *Antičko bronzano posuđe i nakit iz Ustikoline, Glasnik Zemaljskog muzeja XVII*, Sarajevo 1962, 147.

24 Sergejevski D., *Rimski kameni spomenici iz Ustikoline i Rogatice, Glasnik Zemaljskog muzeja XLVIII*, 7, br. 7, Sarajevo 1968., Т. I, 10, 11.

Radmila Zotović*

**ORPHIC SYMBOLISM ON THE HANDLE OF A PATERA FROM THE
COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM**

Summary

The Belgrade City Museum's collection of antique bronze includes a very interesting patera handle. The find has been published, but the symbolism of the animals depicted has not been looked at in detail. Chronologically and typologically, the patera has been ascribed to the turn of the second and third centuries, and classified as Eggers Type 152.

The animals depicted on the handle are a bull at the centre, marsh birds at the sides, and an unidentified animal on the front side of the bull, possibly a rabbit. Bulls and rabbits are frequently depicted in funerary reliefs, and rabbits also occur on pottery or objects for everyday use, but it may be assumed that this is neither a Mithraic cult scene nor a scene of rabbit hunt which was widespread in antiquity.

Gravestone reliefs showing Orpheus playing surrounded by various animals drawn by his music, including marsh birds, bulls and various wild animals, lead us to assume that this may be an Orphic scene. Presumably, the patera had two symmetrically set handles. What the other handle might have featured is a different question (Orpheus playing perhaps?).

At any rate, the patera from the Belgrade City Museum collection was a ceremonial object, a vessel used at funerals and in funerary sacrifices, and the scene on the handle conveyed the symbolism of the Orphic cult.

---

* associate researcher, Archaeological Institute, Belgrade